

2. Бахтин М. М. Проблема текста в лингвистике, филологии и других гуманитарных науках. Опыт философского анализа // Бахтин М. М. Литературно-критические статьи / Михаил Михайлович Бахтин. – М. : Худ. литература, 1986. – С. 473–500.
3. Термінологічний словник / Упорядк. Марії Зубрицької // Слово. Дискурс. Антологія світової літературно-критичної думки ХХ ст. – Львів: Літопис, 1996. – С. 600–625.
4. Chatman S. B. Coming to Terms: The Rhetoric of Narrative in Fiction and Film / S. B. Chatman. – Ithaca and London: Cornell UP, 1990. – 240 p.
5. Chatman S.B. Story and Discourse: Narrative Structure in Fiction and Film / S. B. Chatman. – Ithaca and London: Cornell UP, 1980. – 277 p.

Анотація. Стаття присвячена дослідженню функції слова в нараційному тексті. Розглянуто такі нараційні інстанції, як реальний автор, «образ автора» і герой художнього твору. Показано, що на нараційному рівні авторська позиція реалізується через співвіднесеність «точок зору» автора, наратора, персонажів. Простежено історію становлення теорії нарації в літературознавстві.

Ключові слова: нарація, автор, «образ автора», дискурс наратора, дискурс персонажа.

Summary. In modern narratology give value on the phenomenon of Words as a architect of narrative text. This word (Logos) endowed with architectonic function and different philosophical content and polysemy. Word-Logos correlates with the term narrative in verbalized in determining the shape of the myth as «Word», «story», «retelling». The function of word in narrative text is very important as the narrator in the text can be labeled as a «voice» that speaks, that is responsible for the act of narration. Copyright with word Logos covers the whole world literary work. The author is represented in the literary work through the category «author's position» which manifested at all levels of the text. The real author, «image of the author» and literary personage are the main narrative instances. In narrative level author's position is realized through correlation «views» of the author narrator, characters. A special type of relationship «views» of the author, narrator and hero is typical for the classical literature of realism, when monologism author's voice gave way on multi-narrative. The distinction of author as a real person of the author as a certain «image» is the most difficult work in the reception and analysis of literary work narrative structure. The interpretation and identification the author's worldview with the worldview of a hero will be a methodological error because such an approach leads to a distorted picture of the Creator's intention. The practice of literary text commenting shows that impossibility of reducibility of position (Word) narrator, storyteller to author's point of view not always understood recipients. The identification of the views of the author and those thoughts which are presented in the lyrical fragments and publicistic passages and which are provocative defined as «author» is typical. The degree of coincidence of author's views and opinions and views and opinions which are presented in the lyrical fragments and publicistic passages may be different. The factor of referentiality of author and narrator in literary work long time interpreted by straight-line identification of the author and narrator discourses. Narrator, storyteller, teller exists, is only valid within the text. Variants of correlations narrative discourse of the narrator and character, «basic text» and «alien words» create a variety of configurations and interference discourses narrator and characters.

Key words: narrative, the author of «image of the author», narrator discourse, discourse character.

Отримано: 14.01.2015 р.

УДК 821.161.2-3.09

Насмінчук Г.Й.

«СВІЙ-ЧУЖИЙ» В РОМАНІ «ЧОРНИЙ ВОРОН» В. ШКЛЯРА

Історична проза Василя Шкляра початку ХХІ століття вирізняється послідовним зацікавленням осередками національно-визвольного руху, які діяли на території України у 20-і роки минулого століття. 2009 року побачив світ роман «Чорний Ворон», присвячений історії Холодноярської республіки, а через п'ять років було опубліковано «національний бестселер» «Маруся», головна тема якого – героїчно-трагічна доля отаманів з родини Соколовських на Житомирщині. Базовою для всебічного висвітлення подвижництва українських повстанців, які чинили опір московсько-більшовицькій агресії, у романах стала бінарна опозиція «свій-чужий». Доцільність аналізу роману під кутом зору цієї опозиції навряд чи викличе сумніви. Будучи одним із виявів авторського світобачення, дихотомія «свій-чужий» може стати провідним засобом з'ясування

проблеми індивідуальної та національної ідентичності, що бачиться особливо актуальним в умовах нинішньої кризи, архетипово близької до історичних зламів української минувшини періоду УНР. Відправним пунктом аналізу роману обираємо слова І. Нечуя-Левицького, який у трактаті «Непотрібність великоруської літератури для України і для слов'янщини» ще 1877 року писав: «Людська особа на Україні не любить цезати в іншій чужій особі, нізачо в світі не одкажеться од свого Я, і хоч буває часом придушена, але вона не буває задушена» [6, 40].

У публікаціях, які супроводжували оприлюднення роману «Чорний Ворон», дослідники лише принагідно торкалися означеного питання, при тому це питання піднімалося переважно тоді, коли письменникові намагалися закинути «неполіткоректність», «ксенофобію», «розпалювання міжнаціональної ворожнечі» тощо. Так, наприклад, директор видавництва «Фоліо» О. Красовицький виступив проти нагородження «Чорного Ворона» Шевченківською премією з огляду на його нібито антиросійську ідею. Поет Василь Герасим'юк такі закиди пояснює нашою другосортністю, яка, мовляв, «вже в наших генах» [7]. Ксенофобську складову роману виключила і Галина Пагутяк, подавши таке свідчення: «Мої обидва діди разом із «жидами» воювали проти «москалів» і поляків у січових стрільцях. Я використовую цю лексику так, як використовували її в ті часи. Василь Шкляр веде розповідь від імені учасника й свідка подій, які описує, і це знімає з нього будь-які звинувачення в розпалюванні національної ворожнечі. Писати правду – це місія кожного письменника, що обирає історичну тематику» [7]. Переконливою крапкою у дискусії можна вважати слова літературного критика Костя Москальця, який зауважив, що «з тим самим успіхом ми можемо звинувачувати у ксенофобії давніх киян, бо вони не хотіли приймати християнство. Або сьогоднішній ЄС, який не хоче приймати до себе Україну» [7].

Опозиція «свій-чужий» охоплює усі рівні роману «Чорний Ворон» – від оповідної структури тексту – до описів, ліричних відступів і психологічних паралелізмів. Універсальний характер взаємодії цієї амбівалентної пари виявляється у тісному взаємозв'язку з такими опозиційними поняттями, як добро/зло, влада/свобода, ворог/герой, вірність/зрада, сакральне/профанне, порядок/хаос, благородство/продажність, тощо. Топоси «свого» і «чужого» зінтерпретовано у романі крізь призму віднайдення самототожності, в етнонаціональному, гендерному, психологічному вимірах. Свою приналежність до України, до рідного етносу усвідомлює насамперед головний герой – Чорний Ворон. Якщо початок його військової кар'єри був пов'язаний з участю у війні за чужих «царя і отечество», потім за «душку Керенського», то після окупації України більшовиками він проголошує: «Я починаю нову війну. І тут мене ніхто не спинить» [9, 38].

Перетворення вчорашнього офіцера ударного батальйону смерті Черноусова у курінного 25-го Черкаського куреня Черноууса, а далі отамана лісових лицарів Чорного Ворона відбувається через відмежування від злочинної стратегії чужинців «грабувати награбоване» і здобуття власного військового досвіду, спрямованого на захист рідної землі без нав'язування своєї волі іншим народам. В романі це перетворення подається як ініціація, першим пунктом якої було єдиноборство з ворогом, який посягнув на сакральне – українську емблему. На станції Цвіткове на поріділі лави козаків «посунула змара п'яних москалів-дезертирів, що вивалила з вагонів у пошуках легкої здобичі. З образливою матючною та улюлюканням вони заходилися зривати з козаків жовто-блакитні військові відзнаки» [9, 36]. Черноуус ударом шаблі відрубав правицю москалеві, що потягнувся до золотого тризуба на його лівому рукаві. Другим пунктом ініціації стає прибрання нового імені. Добре усвідомлюючи, що ступивши на повстанську стежку, він мусить узяти нове ім'я, «інакше москалі помстяться його родині» [9, 44], Черноуус стає Чорним Вороном. Останніми складовими ініціації було віднайдення в особі партизан нової родини, а в Лебединському лісі нового помешкання.

Показуючи історичну українську ситуацію в умовах поразки УНР, коли в черговий раз московськими агресорами розігрувалася карта України, письменник акцентує увагу на настроях повстанців Холодного Яру. Вже з перших сторінок роману простежується, як через складні, неоднозначні історико-політичні обставини змінюються усталені, узвичаєні норми людського співжиття, а відтак суттєво коригуються межі сприйняття «свого» і «чужого». Симптоматичною є розмова отамана Чорного Ворона і сліпої Євдосі. Коли жінка дорікає: «– Лихим ти зробився. За черствів. Кажуть, навіть своїх убиваєш, тих, що піддалися на амністію», Ворон відповідає: «Ті, що піддалися на амністію, не мої. Чека їх все'дно знищить, але спершу витрусить душу і все питає. Тут один шлях – або сюди, або туди» [9, 14].

В романі до координат українського життєпростору вписані території по обидва боки Збруча, то ж вододіл між «своїми» і «чужими» проходить насамперед у площині геополітичній. Трагізм роз'єднаності, розшматованості України детерміновано зовнішніми чинниками, насамперед межовим розташуванням між різними державами. З різною тональністю змальовано ці території. Україна постає своєю і чужою водночас. Вирвавшись із більшовицького «раю», перетнувши українсько-польський кордон, герої роману не відчувають полегшення, навпаки, атмосфера підозріливості, яка їх оточила, погляди спідлоба своїх же людей змушує їх оглядатися навсібіч, щоб

не потрапити в руки прикордонної сторожі, яка усіх, хто опинявся за Збручем, мала за «советських шпигунів». У роздумах-свідченнях головного героя про те, що «земля наша, а край чужий» [9, 275], актуалізується Шевченкове «на нашій – не своїй землі» та Стусове «рідна чужина». Щоправда, дещо надуманою, а тому штучною видається поляризація населення Західної і Центральної України: «Дуже прикро розповідати про наші ходіння «потойбічними» селами, начебто й українськими, але такими чужими, що не хочеться про це говорити. Скажу лишень, що люди там не такі, як у нас, – вони хоч розмовляли нашою мовою, та не було в них тієї доброти і щирого милосердя, що є в наших людях. Це особливо впадало в око після багатоденної подорожі до кордону, де скрізь, у кожній хаті, зустрічали нас із дитятком, як Божих посланників, завжди пускали переночувати, хати не перележите, казали господарі <...>».

А тут – ні, у цьому вільному світі всі чомусь дивилися на нас спідлоба, як на докучливих старців, і не раз зачиняли двері перед нашим носом» [9, 277].

Позірно «своїми», а фактично «чужими» в даній політичній ситуації виступають провідники повстанського руху, які опинилися за кордоном. До певного часу надія на закордон ще теплилась у грудях повстанців, але дуже скоро вони змушені були переглянути свої колишні ілюзорні ідеали, бо «закордон на допомогу не поспішав, його обіцяне гасло міцно зачепилося за польський ключий дріт» [9, 111 – 112]. Відомо, що наприкінці 1920 року після підписання перемир'я між Польщею і Росією головні з'єднання Армії УНР, очолювані Петлюрою, перейшли Збруч і були інтерновані у Польщі. Керуючи за кордоном діяльністю екзильного уряду УНР, Петлюра заснував тижневик «Тризуб», де, як публіцист, писав про недавні українські визвольні змагання, завдання еміграції та становище України під більшовиками. Тобто, це була чергова спроба творити «Україну в екзилі». Віддаючи належне діяльності емісарів Симона Петлюри і Юрка Тютюнника на українських теренах, холодноярські отамани не сприймають і не приймають відстороненості від гарячих подій на батьківщині головних провідників. Саме тим, хто мовчки умив руки і віддав на заклання ідею державотворення, адресовані претензії Ларіона Загороднього: «Одного не може второпати, якщо Петлюра з Тютюнником уже не збиралися вертатися в Україну, то чому ж вони, такі розумні, не передали свої повноваження комусь іншому? Невже у них там не знайшлося людини, здатної керувати боротьбою отут, у своєму краї, а не давати вказівки з чужого болота?» [9, 165 – 166].

Події роману розгортаються переважно у просторі лісу і лише частково у просторі села. Постійний смисловий зв'язок слів «ліс» і «село» мотивує появу таких розмовно-діалогічних контекстів: «Вибачайте, хлопці, – ховаючи очі, казали дядьки, – часи змінилися, пора б і вам братися до якогось діла, бо в лісі ви вже нічого не виходите. Вертайтеся додому, хазайніуйте і живіть, як люди» [9, 69]. Будучи взаємозалежними утвореннями, ліс і село в певний момент стають автономними, ворожими одне одному. Якщо раніше село було «своїм» простором, то після запровадження нової економічної політики, яка тимчасово полегшувала становище селянства з метою відвернення його від антирадянської боротьби, воно стало чужим простором. «Ще зовсім недавно село зустрічало нас, як своїх хоронителів, мішками несло хліб, сало, курей, давало кращих своїх синів, а тепер – відвернулося» [9, 69]. Село, навіть рідна хата перетворюється на пастку, відвідини рідних місць сповнені багатьох небезпек. У цілій низці епізодів роману спрацьовує обернена, внутрішньо амбівалентна символіка, бо зовнішній простір, простір лісу, який у фольклорі, як правило, уособлює ворожий хаос, тут видається безпечнішим, ніж освоєний простір рідного дому. Така трансформація понять пов'язується із відчуттям загроженості. Ліс стає своїм простором для Чорного Ворона і його побратимів ще й через те, що «сюди, в лісові нетрі, ворог ніколи не показував носа, більшовики навіть великими силами не заходили в незнайому їм глушину, шведяли більше польовими дорогами, заглядали по селах і хуторах, і навіть свої гарнізони рідко ставили поблизу лісу» [9, 135]. І все ж «темне черево лісу» – це вимушений простір для повстанців, кожен із них мріє про повернення у затишок рідної оселі. Саме тому побут у лісі облаштований на зразок домашнього, свого, звичного. «В підземній «хаті» стіни вибілені валном». Визвольна українська ідея сакралізується християнською символікою, а відповідне розташування предметів релігійно-церковного і світського походження у цій хаті уособлює підпорядкованість земного буття вищим силам: «Угорі на покуті висіли образи Богоматері та її Сина, а нижче – розгорнуті полотнища двох прапорів. Жовто-блакитний і чорний – холодноярський бойовий прапор, на якому срібною заполоччю було вигаптувано: «Воля України або смерть» [9, 73 – 74]. Цей опис лісового помешкання має естетичне значення. Він ґрунтується на етноментальному сприйнятті хати не лише як затишного помешкання, а й як поняття, що конотує з ідеєю української духовності, традиціоналізму. Білий колір, образи Божої Матері та Ісуса як константи національного духовного буття ще раз підкреслюють естетичну самобутність української традиції.

У межах такої системи вартостей особливо потворними виступають чужинці – носії ворожого світовідчуття. Коли вони з'являються в Гунському лісі, то навіть найдревніший його мешканець,

підсліпуватий ворон, помітив, що це «інші люди», вони гелґочуть нетутешньою мовою, «чужі, рогаті, себто в рогатих шапках-будьонівках» [9, 9]. Їхня поведінка страхітлива, вони глумляться над церквами Мотронинського монастиря, гвалтують безборонних монашок, чинять наругу над мертвими, що абсолютно неприйнятне для свідомості притомних людей. Навіть юродивий Варфоломій відчув ту страшну негативну енергію, якою віддавала лава червоних. Він усіяло намагався попередити про наближення біди:

– Ховайся, хто може – люципер іде! На лобі звізда, на голові ріг – передушить усіх!

– Горе, горе вам, невісти Христові! Гаспиди йдуть рогаті – будуть вас гвалтувати! Тікайте! [9, 81].

Тут конфлікт свій/чужий набирає значення людського і потойбічного. Із найдавніших часів «чужий» – носій хаосу, руйнівник космосу, отже, «потенційно ворог, ворог богів («наших богів»), носій шкідливої магії. Уявлення про здатність «чужих» завдати шкоди ґрунтується на їхньому зв'язку з потойбічним світом» [Див.: 8]. Апофеозом безбожництва чужої влади було плундрування святинь Мотронинського монастиря, зокрема зняття монастирських дзвонів, підпал дзвіниці, пограбування льохів і келій, трощення ікон, спалення древніх фоліантів. Одержимі інстинктом грабунку, чужинці хапали і ховали за пазуху «все, що траплялося під руку, на ходу жлукнули солодке причасне вино, пускаючи по підборіддях червоні патйоки, набивали роти й кишені проскурками» [9, 83]. Звертає на себе увагу експресивна семантика слів-образів, які характеризують зловорожу силу: «драпіжники», «кацап'юги», «гаспиди рогаті», «заброди», «гицелі», «п'яна москальня» тощо. На чужорідність вказують і знакові прізвиська Козлодоев, Долбонос, Сиромятніков, Кацман, Птіцин. Образ «чужого» твориться автором і при допомозі тенденційних документів, дібраних з архівних фондів і поданих мовою оригіналу. І формою, і змістом ці документи співвіднесені з реальними подіями свого часу. Величезний арсенал засобів – прокламацій, листівок, звернень, донесень, інструкцій – використовувала нова влада для впокорення і застрашування місцевого населення. Навіть там, де документ фіксував, наприклад, якісь деталі біографій повстанців, чітко проглядає профіль чужинця. Скажімо, у доповіді таємно-інформаційного відділу при Раді Народних Комісарів УРСР № 154 про те, що минуле усіх отаманів є дуже характерним, що вони, мовляв «все бывшие петлюровские офицеры, учителя, очень грамотные, есть даже члены царской охраны, которые, тем не менее, тоже всячески поддерживали идейность за «рідну неньку» [9, 110 – 111], поняття, дороге українцям («рідна ненька»), марковане як меншоважливість, ворожість.

У тексті роману спрацьовує стратегія передачі чужому документові думок та оцінок головного героя-оповідача й автора. Це стосується як вербальних, так і візуальних засобів. Коли отаман Чорний Ворон прочитав перехоплену «Инструкцию агитаторам-коммунистам на Украине», вона йому дуже заімпонувала, «наче писав її не Троцький, а сам Симон Петлюра. Чого варта була хоча б ось така правда-матінка: «Вы должны помнить, что коммуны, чрезвычайные, продовольственные отряды, комиссаров-евреев украинский крестьянин возненавидел до глубины души. В нем проснулся спавший сотни лет вольный дух запорожского казачества и гайдамаков» [9, 29 – 30]. Очима негативного персонажа з ворожого табору – зросійщеного хохла ренегата Птіцина – бачить читач пропагандистський плакат, який висить на станції у Кременчуці. На ньому «великий чорний птах несе у дзьобі маленького червоноармійця, що скоцюбився в його пазухах. І напис: «Враг к тебе безпощадне. Отомсти ему!». Дурнішою агітки Птіцин не бачив. На заклик висміяти бандитів-отаманів, котрі полюбляли брати собі такі наймення, як Орел, Кібець, Ворон, Яструб, якийсь художник-пришелепок ославив червоноармійців, що, мов немічні курчата, потрапляють у кігті повстанців» [9, 90]. Так агітка виконала абсолютно протилежну до замисленої дидактично-політичну функцію.

Послугувуючись традиційною парадигмою «героїв» і «ворогів» та прокладаючи чітку межу між топосами «свого» і «чужого», В. Шкляр аж ніяк не спрощує зміст цієї диспозиції. Герої роману відкидають «чуже» не тому, що воно «не своє», а тому, що суперечить загальнолюдським нормам моралі й етики. З цього погляду показовий діалог лісового товариства і чекіста-агітатора Птіцина, який намагається налагодити контакт з холодноярцями, спокушуючи їх амністією і лояльним ставленням радвлди. На запитання отамана Деркача, як козаки мають величати гостя, Птіцин відрекомендувався, не поминувши кинути, що він «хахол».

– А чого ж не говориш по-нашому? – спитав Деркач.

– Я вабще-то родом с Адеси. Но ещю в деда мого была фамилия Птах. Не разгавариваю, зато все панімаю. Ви можете гаварить на мове, мне будет очень приятно. Удівітельно мелодічний язык!» [9, 73].

Як бачимо, контактність обривається на мовному рівні («не говориш по-нашому»), і тому діалог як визначальний регулятор контактності у наступному епізоді відходить на другий план. Не звертаючи уваги на Птіцина, лісові хлопці після частування співають козацьку «За-

кувала та сива зозуля». «І ніщо й нікого тепер не обходило, крім цієї пісні, – співали козаки, співали старшини й отамани, до самозабуття віддаючись цій багатоголосій журбі. Вони навіть не помітили, як, зачувши ту пісню, змінився з лиця їхній «гість» – тієї хвилини він залишився сам із собою» [9, 75]. Важливо підкреслити, що В. Шкляр акцентує на змінності обличчя чекіста («змінився з лиця»), на амбівалентності його ества. Пісня розчулює прибульця, нагадує родину, рідну хату. Виявляється, цю пісню колись співали у домі Птахів, особливо любив її дід. Пісня про запорожців, які караються у тяжкій неволі, не лише проектується на час роману, а й стає своєрідним індикатором прив'язаності до родини, рідної землі. Спільність реакцій усіх присутніх на спів і зміст пісні породжує думку про можливе повернення до «свого», до витоків, про відродження у душі Птіцина чуття кровної спорідненості з родом Птахів. «Воронові майнула збитошна думка, що зараз він схопиться на ноги й скаже: «Ребята, я остаюсь с вами! Навсегда! Какая там амнистия, не верте етим большевицкім басням, ми с вами будем стоять до канца!» [9, 76]. Однак такі очікування ілюзорні, марні. Контактність обривається вже і на соціальному, і на психологічному рівнях. Відповідно, чергова згадка Птіцина про діда Птаха переводить діалог в інше русло, де верх бере іронія і сарказм як складові комплексу національної відрази. Семен Чучупака попутно згадує і свого діда, який, прослуживши у царському війську, «теж любив увернути кацапське слівце» [9, 76]. Щоправда, як згадує онук, дід послуговувався «общепонятним» хіба що погукуючи до свиней: «Чу-чу, пакосна!». Через те і став рід Чучупаками.

Вислухавши, чекіст Птіцин уточнює деякі деталі, зокрема його цікавить, чи «только со свіньми разговаривал паруски?»

– А з ким же іще? – здивувався Семен Чучупака. – У Мельниках більше ніхто й не вмів по-московському.

– І что, ані єво панімалі?

– Хто? – не зрозумів Семен.

– Свіньї.

– Як оце я тебе [9, 76].

Національна відраза недвозначно виражена семантикою слова «свиня», поставленого у контекст понять «кацапське», «московське».

Отже, в романі «Чорний Ворон» створено таку модель світу, яка повністю відповідає етноментальним та ідеологічним засадам життя українців. Протиставлення «свій-чужий» набуває концептуальності й актуалізується не лише у структурі художнього тексту, але й поза фабульною його системою, оскільки співвідноситься з тими провокаційними викликами, які сьогодні стоять перед Україною у зв'язку з агресією вічного зовнішнього ворога.

Список використаних джерел

1. Баран В. Історії гірка наука: думки, навіяні романом Василя Шкляра «Чорний Ворон» / Валерій Баран // Літературна Україна. – 2010. – 15 липня. – С. 7.
2. Квітка О. «Чорний Ворон»: високий політ / Олена Квітка // Літературна Україна. – 2011. – 14 липня. – С. 3.
3. Кривопишина А. Часопросторові (хронотопні) характеристики сюжетів романів Василя Шкляра «Ключ» та «Елементал» / А. Кривопишина // Вісник Черкаського національного університету ім. Богдана Хмельницького / Черкаський національний університет ім. Богдана Хмельницького. – Черкаси, 2007. – Вип. 118. – С. 74–76.
4. Кристева Ю. Самі собі чужі / Ю. Кристева. – К. : Вид-во Соломії Павличко «Основи», 2004. – 262 с.
5. Миколаєнко А. «Чорний Ворон»: сигнал для суспільства / Алла Миколаєнко // Літературна Україна. – 2011. – 3 лютого. – С. 3.
6. Нечуй-Левицький І. Непотрібність великоруської літератури для України і для слов'янщини / Вступ. стаття М. Чернопиского / І. Нечуй-Левицький // Воля і Батьківщина. – 1997. – № 3. – С. 39–41.
7. Славінська І. Конфлікт довкола Шевченківської премії [Електронний ресурс] / І. Славінська // Українська правда. – Електрон. текст. дані. – Режим доступу: <http://life.pravda.com.ua/culture/2011/02/28/73842/> (дата звернення 17.01.2015). – Заголовок з екрана. – Мова укр.
8. Чужий // Енциклопедія культур [Електронний ресурс] // Режим доступу: <http://es-dejavu.ru/c/Chuzoy.html>.
9. Шкляр В. Залишенець. Чорний Ворон [Текст] / В. Шкляр – Харків : Книжковий Клуб «Клуб сімейного дозвілля», 2010. – 384 с.

Анотація. У статті досліджується функціонування опозиції «свій-чужий» у структурі роману «Чорний Ворон» В. Шкляра. Простежується структура художнього часу і простору,

сюжетна схема ініціації головного героя. Головна увага зосереджена на проблемі руйнування гармонійного укладу життя українського етносу внаслідок тотальної агресії чужинця.

Ключові слова: Василь Шкляр, роман, опозиція «свій-чужий», етнос, українська державність.

Summary. In the article functioning of the opposition “own-strange” in the structure of the novel “Chorniy voron” (“Black raven”) by Vasyl Shckliar is researched. Being the author’s outlook manifestation the dichotomy “own-strange” can become the leading means of clarifying individual and national identity problems, which is very actual in situation of present crisis, which is very close to historical turning points of Ukrainian past times of UNR period. The universal character of this ambivalent couple is determined in cooperation with such oppositional concepts as good/evil, power/freedom, sacral/ignorant, order/chaos, generosity/corruptibility etc. Toposes of “own” and “strange” are interpreted through the prism of self-identity finding, in international, gender, psychological dimensions. Analysis of the text of the novel shows that even putting a distinct verge between toposes of “own” and “strange”, V. Shckliar doesn’t simplify the matter of this disposition. Heroes of the novel reject the “strange” not because it is “not own”, but because it contradicts the common to mankind norms of ethics and morality.

In the article the structure of artistic time and space, the plotline of main hero initiation are observed. The main attention is concentrated on the problem of Ukrainian ethos’s harmonious way of life destroying as the result of total aggression of the stranger. The author of the article reaches the conclusion that in the novel “Chorniy voron” (“Black raven”) the new model of the world is created and it completely coincides with ethnomental and ideological principles of Ukrainian people life. The opposition “own-strange” obtains the conceptuality and actualizes not only in the structure of the text but also above its plot system, as it coincides with those provocative calls, which are present in Ukraine in view of aggression of everlasting external enemy.

Key words: Vasyl Shckliar, novel, opposition “own-strange”, ethnos, concept, Ukrainian statehood.

Отримано: 22.01.2015 р.

УДК 82.0: 821.161.1

Титянин К.А., Мельничук И.Н.

ПОДХОДЫ К ИЗУЧЕНИЮ ОБРАЗОВ ИНОСТРАНЦЕВ В ТВОРЧЕСТВЕ Ф. М. ДОСТОЕВСКОГО

Проблемы национального самосознания в творчестве Ф. М. Достоевского за последние два десятилетия стали предметом активного интереса исследователей. Образы иностранцев у писателя при этом используются литературоведами (лингвистами, историками и др.) как наиболее естественный инструмент для уяснения национального образа мира в творчестве писателя. В работах, посвященных этому, преобладает культурологический подход к проблеме. Но это слишком широкое обозначение угла зрения на предмет. Чтобы уточнить его, охарактеризуем вначале тематику и проблематику этих работ, предполагая, что это позволит более точно уяснить их подходы к проблеме, оценить их уместность и перспективность.

Образы немцев у Достоевского представляли в работах исследователей главным образом как национальный тип (стереотип). В этом плане они охарактеризованы в работе Н. В. Бутковой [3, 12], отмечавшей и привлекательные черты этого типа (его «человеколюбие, доброту» и «рабоспособность»), и отталкивающие («практицизм и меркантилизм»). Примерно так же понимается немецкий стереотип в статьях М. Гиголашвили. Но его комплекс качеств стереотипного немца выглядит более монолитным в содержательном плане: «честность, зажиточность, систематичность, умение трудиться» [4, 77]. Эти наблюдения характеризуют, конечно, и специфику русской точки зрения на иностранца. Так у Достоевского, по справедливому замечанию Н. В. Бутковой, образы немцев и Германии даны в контексте образа Европы, в ряду оппозиции «Россия – Европа», сохранявшей свою актуальность на протяжении всего творческого пути писателя [3, 16]. Но и в ее работе освещены далеко не все вопросы художественно-идеологического функционирования образов немцев у Достоевского, а тем более это касается работ М. Гиголашвили. В большей мере эти аспекты учтены в работах, посвященных образам поляков в творчестве Достоевского. Образ поляка у Достоевского тоже осмыслился исследователями как национальный стереотип, но преимущественно с негативным оттенком. Последнее объяснялось религиозными, идеологическими